

***ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РЕФЛЕКСІЇ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА***

Варганич Г. О.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

Хоменко З. В.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

У статті розкриваються компоненти системи формування педагогічної рефлексії майбутнього фахівця музичного мистецтва, детально розглянуті процесуально-технологічні особливості та провідні прийоми і методи, які спрямовані на актуалізацію потенційних можливостей здобувачів музичної освіти у процесі підготовки до практичної педагогічної діяльності. Рефлексія майбутнього вчителя музичного мистецтва розглядається як сукупність функціональних компонентів: мотиваційно-ціннісного, емоційно-емпатійного, результативно-творчого.

Ключові слова: рефлексія, здатність до рефлексії, творчо-рефлексійна діяльність, самоусвідомлення, самоаналіз, самоспостереження.

***ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ РЕФЛЕКСИИ У БУДУЩИХ
СПЕЦИАЛИСТОВ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА***

Варганич Г. А.

Комунальное заведение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия»

Харьковского областного совета

Хоменко З. В.

Нежинский национальный университет имени Николая Гоголя

В статье раскрываются компоненты системы формирования педагогической рефлексии будущего специалиста музыкального искусства, детально рассмотрены процессуально-технологические особенности, главные приемы и методы, которые направлены на актуализацию потенциальных возможностей специалистов музыкального образования в процессе подготовки к практической педагогической деятельности. Рефлексия будущего учителя музыкального искусства рассматривается как совокупность функциональных компонентов: мотивационно-ценностный, эмоционально-эмпатийный, результативно-творческий.

Ключевые слова: рефлексия, способность к рефлексии, творческая рефлексийная деятельность, самоанализ, самонаблюдение, осведомление.

FORMATION FEATURES OF REFLEXION IN FUTURE FACULTIES OF MUSIC ART

Varganich G. A.

Communal institution «Kharkiv humanitarian-pedagogical academy»

Kharkiv Regional Council

Khomenko Z. V.

Nizhyn State University named after Nikolai Gogol

The article reveals the components of the system of formation of the pedagogical reflexion of the future specialist of musical art, in detail the procedural-technological features and the leading methods and methods that are aimed at actualizing the potential opportunities of music education students in the process of preparing for practical pedagogical activity. Reflexion is the comprehension and experience of the individual in the study of his own activities, awareness of himself in the context of social life, in the context of the way of existence. Under reflexion they understand self-examination, introspection of their own psyche, analysis of life's values, ideological settings, and others like that. Reflection acts as an instrument of self-knowledge. Reflexion of the future teacher of musical art is considered as a set of functional components: motivational-value, emotional-empathy, productive-

creative. The motivational-value component is represented by the steady interest of higher education graduates in the future profession and the development of the motivational sphere, which forms the installation of conductor-choral activity. The emotional-empathic component consists in reflexive analysis and sensory perception of the future musical art teachers of the best samples of choral music. The development of the emotional and sensory sphere of the applicant of higher education is the basis of his professional attitude in general and the process of formation of reflexion. The productive and creative components of the focus on the spiritual and creative self-realization of future professionals in musical art.

The future teacher of musical art is important to understand and adequately perceive oneself, to determine the prospects of self-development, to use their own emotional, spiritual and moral reserves. This reflexion blocks activities based on old patterns and opens up new ways for thinking and action.

The professional reflexion of the teacher is a process of awareness, understanding and rethinking the problems of professional activity. Formation of reflexion from future specialists in musical art from setting the goal to determining the component structure, principles, functions and pedagogical conditions can be represented as a holistic pedagogical model.

Key words: reflexion, ability to reflexion, creativity-reflexion activity, self-awareness, self-analysis, self-observation.

Постановка проблеми. Сучасна практика освіти актуалізує проблему розгляду професіоналізму педагога з позицій рефлексії. Звідси актуальність звернення до проблеми розвитку професійної рефлексії особистості в процесі її професіоналізації.

Рефлексія як принцип людського мислення у повному значенні має універсальний характер, тому потреба у рефлексії фахових знань та особистісного досвіду виступає одним із основних її досягнень. Із розвитком фахової рефлексії у майбутнього вчителя музичного мистецтва, у процесі його навчання у закладі вищої освіти, з'являється можливість вирішення таких питань, як усвідомлення майбутнім учителем музичного мистецтва сенсу своєї професії, отримання зацікавленого,

критичного ставлення до різних аспектів професійної діяльності, збагачення фахового досвіту і майстерності здобувачів вищої освіти рефлексії.

Мета статті. Зробити аналітичний огляд джерел з цієї проблеми, розглянути процесуально-технологічні особливості формування рефлексії у майбутніх фахівців музичного мистецтва в процесі підготовки до практичної педагогічної діяльності.

Питання рефлексії пов'язане з осмисленням людини, себе як цілісної особистості, що сама реалізує та розвиває власну індивідуальність. На думку А. Хуторського «рефлексія – це переосмислення і перебудова особистого досвіду. Рефлексія у навчанні – мисленнєвий процес усвідомлення суб'єктом навчання своєї діяльності» [9, с. 286].

У загальноприйнятому визначенні *рефлексія* (від пізньолат. *reflexio* – звернення назад, відображення) – це форма теоретичної діяльності людини, самопізнання, яка розкриває специфіку духовного світу людини. «У розмаїтості підходів до розуміння сутності рефлексії можна виокремити два полюси, дві позиції. Відповідно до першої рефлексія пов'язується з процесуальними явищами, відірваними, незалежними від суб'єкта. Безсуб'єктивність постулюється тут як основа. Цей напрям у розумінні та вивченні рефлексії бере початок від Гегеля. Однією із центральних постатей у становленні та розвитку проблематики філософського аспекту рефлексивних процесів у згаданому ракурсі є Г. П. Щедровський. Друга позиція, навпаки, пов'язує рефлексію з її носієм – суб'єктом. Це лінія С. Л. Рубінштейна і В. О. Лефевра» [5, с. 287].

Рефлексія властива практично всім суб'єктам, які є чи потенційно можуть вважатися рефлексивними системами – індивідам, соціальним групам і спільнотам, організаціям, державам, людству. Рефлексія включена в усі механізми регуляції діяльності й функціонування цих суб'єктів і є неодмінною ознакою будь-яких їхніх дій, що претендують на доцільність і розумність.

Загальносистемне уявлення про рефлексію сформулював В. О. Лефевр, який розумів під нею здатність соціальних систем вибудовувати моделі себе і тих систем, з якими вони взаємодіють, та бачити себе авторами цих моделей.

В. Лефевр розглядав рефлексію як особливе пізнавальне ставлення соціальних суб'єктів один до одного, здатність їх займати позицію «дослідника» «спостерігача», «контролера» щодо власних почуттів, думок і дій, а також думок, почуттів і дій інших людей. У процесі рефлексії суб'єкт аналізує, оцінює, інтерпретує середовище, інших його учасників, себе самого, зіставляє оцінку наявної ситуації та оцінку власних можливостей. Таким чином, він стає одним із персонажів особливої гри, яку В. Лефевр називає рефлексивною. [5, с. 288].

Одним із основних методів сучасної педагогіки у демократичному суспільстві стає рефлексивне навчання та організація навчально-виховного процесу, який ще визначений у працях видатних учених Л. Вигоцького, К. Ушинського, А. Леонтьєва і С. Рубінштейна. Він ґрунтується на принципах гуманізму та виконує розвивальну функцію щодо особистості в процесі навчання.

Формування рефлексії у майбутніх учителів музичного мистецтва є важливим етапом їх підготовки до творчої діяльності. Здатність до рефлексії визначається однією з істотних характеристик педагогічної та виконавської творчої діяльності. Рефлексивна позиція студента – важливий педагогічний фактор, що впливає на розвиток його творчого потенціалу. Адже психологією встановлено стійкий зв'язок між рівнем рефлексії та здатністю до самоосвіти: чим вища здатність до рефлексії, тим успішне навчання. Науковець М. Боришевський підкреслює, що «сама здатність до рефлексії забезпечує індивіду можливість інтегрувати в собі одночасно дві функції: функцію суб'єкта поведінки та функцію об'єкта управління. Можливість інтеграції вказаних функцій нерозривно пов'язана із здатністю індивіда до достатньо повного відображення у власній свідомості себе та інших людей, своїх актуальних та потенційних можливостей, ефективність реалізації цих можливостей, усвідомленні своєї взаємодії з іншими людьми та цих останніх як особистостей, суб'єктів взаємодії» [2, с. 24].

Рефлексія – це осмислення й переживання особистістю досвіту власної діяльності, усвідомлення себе в контексті соціального життя, в контексті способу

існування. Під рефлексією розуміють самоаналіз, інтроспекцію власної психіки, аналіз життєвих цінностей, світоглядних установок тощо. Рефлексія виступає інструментом самопізнання [3, с. 158]. Г. Нейгауз постійно підкреслював, що основною проблемою виховання музиканта-педагога є проблема навчити майбутнього фахівця вчитися, то вирішення її він вбачав тільки за умови оволодіння здатністю до рефлексії. Основними етапами цього процесу Г. Нейгауз вважав « первинний самоаналіз, конструювання програми подальшого розвитку (саморозвиток), реалізація визначеної програми, узагальнюючий самоаналіз тощо» [6, с. 65].

Рефлексія майбутнього вчителя музичного мистецтва розглядається як сукупність функціональних компонентів: мотиваційно-ціннісного, емоційно-емпатійного, результативно-творчого.

Мотиваційно-ціннісний компонент представлений стійкою зацікавленістю здобувачів вищої освіти майбутньою професією та розвитком мотиваційної сфери, що формує установку на диригентсько-хорову діяльність. Він виражає усвідомленість майбутнім фахівцем значущості формування рефлексії для подальшої фахової діяльності та виявляється в осмисленні результатів емпіричного досвіду, що передбачає спроможність до поглиблення фахових знань. «Мотиваційна сфера особистості виникає у зв'язку з індивідуальними особливостями, завдяки яким особистість може відтворити специфічний зміст діяльності. Особистість захоплена діяльністю заради неї самої, заради задоволення, котре вона привнесе» [4, с. 31].

Проблема активізації мотиваційної сфери є особливо актуальною у музичній педагогіці, адже її значення у фаховому музичному навчанні визначається тим, що формування творчого підходу до самостійної діяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва стає визначальним для зростання його особистості. Людина захоплюється діяльністю заради неї самої, заради того задоволення, яке вона дає [7, с. 7].

Відомо, що мотиваційні та емоційні процеси є взаємопов'язаними. Саме емоційна сфера особистості представлена почуттями, переживаннями, що забезпечує особистісне прийняття професійно значущих мотивів і цінностей.

Емоційно-емпатійний компонент полягає у рефлексійному аналізі та чуттєвому сприйманні майбутніми вчителями музичного мистецтва кращих зразків хорової музики. Емоції, що супроводжують музично-педагогічну діяльність, є однією з головних детермінант її ефективності. Вони забезпечують необхідне емоційне забарвлення всього музично-педагогічного процесу. Розвиток емоційно-чуттєвої сфери здобувача вищої освіти є основою його професійного ставлення в цілому та процесу формування рефлексії. Контроль власного емоційно-психологічного стану в процесі роботи над хоровим твором, активізація самопізнання та самоаналізу майбутніх фахівців дозволяє підвищити регулювання емоційної складової їх навчальної виконавської діяльності [8, с. 160].

Результативно-творчий компонент спрямовань на духовно-творчу самореалізацію майбутніх фахівців музичного мистецтва. У світлі сучасних наукових уявлень творчість розглядають як умову розвитку й удосконалення самої людини як особистості. Особливою властивістю наявності творчого в діяльності вчителя музичного мистецтва є високий рівень його активності, спрямованої на реалізацію музично-творчих здібностей у процесі сприйняття нового як духовної потреби.

Проблема виховання креативності в майбутніх фахівців музичного мистецтва пов'язана з ефективним пошуком форм, методів, засобів і прийомів, що активізують самостійність музичного мислення в процесі інтерпретаційної діяльності Педагог, включений в інноваційну діяльність, розглядається як особистість, яка на високому рівні виявляє потяг до самоактуалізації, здатність до саморозвитку, має сформовані знання і вміння, які здійснюють творчу діяльність. Науковці Л. Арчажникова, А. Козир, О. Олексюк, Г. Падалка відокремлюють творчість як основний компонент художньо-музичної діяльності, особливого значення надають розвитку креативних здібностей [7, с. 7]. Здатність управляти власною активністю, формувати і

переключатися на нові механізми у зв'язку з умовами – це найважливіша особливість рефлексії. Вона забезпечує осмислення минулого і є передбаченням майбутнього. На розвиток мотивації майбутнього вчителя суттєво впливає рефлексивна мистецька діяльність. На думку вченого Н. Берхіна, «саме в межах мистецтва, особливо завдяки художньому спілкуванню з музикою, у людини виникає мимовільний чи довільний акт самоусвідомлення, тобто рефлексії» [1, с. 164]. Рефлексивно-сміслові оцінювання творів хорової музики є процесом самопізнання, адже під час рефлексивного сприйняття творів хорового мистецтва активно розвиваються емпатія, рефлексія і механізм перетворення.

Ступінь здатності до регуляції емоційно-вольового стану у виконавській діяльності – це важливий критерій формування рефлексії майбутніх учителів музичного мистецтва. Він характеризується такими показниками: емоційна захопленість процесом усвідомлення та використання творів хорової музики, самоконтроль за процесом власних дій, рефлексивний аналіз та саморегуляція педагогічних ситуацій. На думку О. Рудницької, «розвиток особистісної і комунікативної рефлексії сприяє вдосконаленню особистісних характеристик людини, виховує почуття міри і такту здатності творити в ідеальній формі та осмислювати свій внутрішній світ, можливості розв'язувати внутрішні особистісні конфлікти, регулює емоційний стан. На основі рефлексії, через емоційне сприйняття, ґрунтується усвідомлення і «творіння» самого себе» [8, с. 105].

Майбутньому вчителю музичного мистецтва важливо розуміти та адекватно сприймати себе, визначити перспективи свого саморозвитку, використовувати власні емоційні, духовно-моральні резерви, окреслити для себе засоби саморегуляції й самовідновлення. Отже, для того, щоб особистість могла зрозуміти себе, контролювати і регулювати свої дії, розвивати свій внутрішній світ, вона повинна опанувати мистецтвом рефлексії, адже в такий спосіб включається самостереження, самоаналіз і саморегуляція. Саме рефлексія блокує діяльність за старими зразками і відкриває нові шляхи для мислення і дії. Рефлексивний аналіз і

саморегуляція педагогічних ситуацій дуже важливі у практичній діяльності вчителів музичного мистецтва. Рефлексивний аналіз і саморегуляція – основні види фахової творчості вчителя.

Наступний критерій формування рефлексії в здобувачів музичного мистецтва – духовно-творча самореалізація. Вона характеризується такими показниками: потреба у рефлексії фахових знань та особистісного досвіду, критичне оцінювання результатів виконавської діяльності, створення середовища для взаємного творчого збагачення у хоровому колективі.

Велике значення в мистецькій рефлексії має творчість здобувача музичного мистецтва. Загальновідомо, що робота викладача тільки тоді буде достатньо ефективною, коли в ній присутній елемент творчості. Саме творча діяльність спонукає до рефлексії, щодо творів хорової музики. Створення креативного середовища для взаємного творчого збагачення у хоровому колективі є дуже важливим.

Навчальна діяльність при рефлексивному підході – це цілеспрямована інтелектуальна робота здобувача музичного мистецтва, метою якої є засвоєння знань, умінь навичок та розвиток і саморозвиток особистості. Вищою формою навчальної діяльності є самостійна робота, яка вимагає високого рівня особистісної саморегуляції і самоорганізації.

Навчально-педагогічне співробітництво має позитивний вплив на навчальну і педагогічну діяльність. Навчальне співробітництво ґрунтується на взаємоповазі, взаєморозумінні, взаємопроникненні в духовний світ особистості і здійснюється у вигляді відносин між педагогом та студентом, у студентських і педагогічних колективах та між ними. Під час навчального співробітництва зростає об'єм засвоєння матеріалу, активність і творча самостійність здобувачів музичного мистецтва, зростає згуртованість колективу. Усе це ґрунтується на загальних принципах мистецького навчання:

- гуманізації,
- культуровідповідності,

- діалогічності,
- єдності теорії і практики,
- комплектності творчого розвитку особистості.

Принцип гуманізації орієнтує на створення максимально сприятливих умов для розкриття її здібностей. Саме тут розпочинається пошук індивідом свого справжнього «Я». Реалізація принципу гуманізації здійснюється на основі впровадження принципу культуровідповідності. О. Рудницька наголошує на тому, що «опанування культури як системи цінностей сприяє її творчому розвитку» [8, с. 48]. Цей принцип означає єдність розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя засобами мистецтва із засвоєнням ним знань із історії культури свого народу.

Принцип діалогічності – це взаємодія педагога і здобувача музичного мистецтва, яка відбувається з рівноправних позицій їх як партнерів та діалогу з мистецтвом, що виявляється у спілкуванні суб'єкта з художніми образами, їх автором.

Принцип єдності теорії і практики забезпечує єдність теоретичної і практичної підготовки майбутнього фахівця музичного мистецтва у процесі хорової діяльності.

Принцип комплексного творчого розвитку особистості забезпечує формування рефлексії майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Реалізація зазначених принципів передбачає створення та використання належних обставин мистецького навчання, а саме: створення атмосфери емоційної відкритості та творчої активності, забезпечення пріоритету практичної діяльності, звернення до власного музичного досвіду, до спостереження, до спілкування.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. Усе зазначене дає змогу зробити висновок, що професійна рефлексія вчителя становить собою процес усвідомлення, осмислення і переосмислення проблем професійної діяльності. Формування рефлексії у майбутніх фахівців музичного мистецтва від постановки мети до визначення компонентної структури, принципів, функцій і педагогічних умов може бути представлена як цілісна педагогічна модель.

Список використаних джерел:

1. Берхин Н. Б. Общие проблемы психологии искусства. Москва : Знание, 1981. 64 с.
2. Борышевский М. И. Развитие саморегуляции поведения школьников. Киев, 1992. 77 с.
3. Брылин Б. А. Педагогические основы музыкально-творческого развития учащихся старших классов в современных формах досуга : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Винницкий гос. педагогический ин-т. Винница, 1997. 40 с.
4. Кулюткин Ю. Н. Рефлексивная регуляция мыслительной деятельности. Психологические исследования интеллектуальной деятельности. Москва. 1979. 128 с.
5. Модернізаційні процеси в освіті та суспільстві : психотехнології : супроводу : монографія / за ред. П. Д. Фролова ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. політ. психол. Кіровоград : Імекс –ЛТД, 2013. 312 с.
6. Нейгауз Г. Г. Размышления, воспоминания, дневники. Избранные статьи. Письма к родителям. Москва, 1983. 431 с.
7. Олексюк О. М. Сучасна музична освіта : інноваційний аспект. *Вісник «Педагогіка»*. 2001. № 5. С. 5–12.
8. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : навч. посіб. Київ, 2002. 270 с.
9. Хуторской А. В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? : пособие для учителя. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. 383 с.